

Befejezésül még csak annyit: forrongó korszak forrongó irodalmi életéről kapunk a levél szubjektív műfajába ágyazott objektív képet Marosi Ildikó gyűjteményes munkájából. Ha fél évszázad múlva valaki a mai irodalomról valló dokumentumokat gyűjti össze, vajon lényegesen más képet lát majd az akkori olvasó? Bizonyos szempontból, sajnos, nincs okunk erre a kérdésre nemmel felelni, hiszen csak az utóbbi két-három esztendőben is hány parázsló vagy az indulatok láváját magasba szökeltető vitának voltunk tanúi, hazai magyar lapjainkban hány fulánkös minősítést, türelmetlen hangú, nemegyszer gúnyos kipécézést hozott felszínre, vagyis nyomdapapírra vélt egyéni sérelem, provinciális mellőzöttségérzés, a magán- vagy nem magánszférabeli állapotokról valló, néha — legalábbis a rejtettebb összefüggésekbe be nem avatott, egyszerű olvasó számára — valósággal irracionális indíttatásúnak tűnő polémia? S történik ez gyakran itt, annak a Tordának a közvetlen közelében, ahol 1568-ban az országgyűlés jövőendő évszázadokra érvényes módon hitet tett a hitbéli tolerancia szükségessége mellett. Terméketlen, sőt káros viták fellobbanása idején talán nem is véletlenül jut eszünkbe, hogy egyes íróinktól milyen nagyon távol áll ennek a nemes hagyománynak a tisztelete.

Ez a könyv, amelyről itt szoltunk, szintén azt tanúsítja, hogy a két világháború köze sem volt mentes az írói nézeteltérésektől, a különböző táborok közötti heves összecsapásoktól. Volt bizonyos fokú *Erdélyi Helikon*—*Korunk*-ellentét, voltak viták egyes írók között, s ha ma felismerjük is azt, hogy mindkét folyóirat irodalmunk, szellemi életünk múltjának értékelendő része, az ellentétet meg nem történtté nem tehetjük. De annyit tehetünk és teszünk is, hogy a régi *Korunk*ot közvetlen elődjének, hagyományának tekintő új *Korunk* a hajdani „ellentábor”-hoz tartozók emlékéit idézi egy tőlük származó, róluk szóló mű kapcsán. Mert érvényeseknek tartjuk Kós Károly szavait, amelyeket Marosi Ildikó idéz bevezetőjében: „Gaál Gáborral nem ellenségek, ellenfelek voltunk, de tiszteltük egymást kölcsönösen. A háború után is jól voltunk, ő kért fel az Utunk fejlődésének elkészítésére.”

Igaz volna, hogy az előttünk járók legjobbjai — pártállásuktól és vérmérsékletüktől függetlenül — még elevenen megőrizték emlékezetükben a tordai példadást?

BALOGH EDGÁR

Élő forrás

Szabó Zsoltot üdvözlöm abból az alkalomból, hogy közreadta nagyapja, Szentimrei Jenő „édes jó bátyjára”-nak, Benedek Eleknek az utolsó, erdélyi korszakabeli levelezését, legalábbis annak négy évnyi anyagát 1921-től 1925-ig, a *Kriterion* számunkra oly fontos *Romániai Magyar Írók* sorozatában. Mély, bensőséges folytonosságot érzek a személyi vonatkozások véletlennel tűnő, mégis törvényszerű játékaiban, s egyben ismétlődést, felújulást is, időszerűséget gondban és célban. A nemzetiségi életben immár nemzedékek fonódnak egymásba, ütköznek és torlódnak, s mindig bekövetkezik az ideje kiegyenlítésüknek is az együttélés és továbbélés minden változatában. A *Benedek Elek irodalmi levelezése* című kötet, bár második része még hátra van, nem kevesebb mint 257 dokumentumával rányit a forrásra, a romániai első eszmélkedések, az irodalmi formájú öntudati indulás, a szellemi keletkezés kezdeteire, panorámát tár az egykorú írói együttesek és különbözőségeik, harcok és találkozásaik minden árnyalatára, fiatalok és öregek személyi titkait lepeli le, s mindezt a levelezés rendkívül bizalmas, őszinte műfajának varázsával.

Kezdjük Benedek Elek most új megvilágításba került személyiségével. A családilag is kijelölt, irodalomtörténészként elkötelezett fiatal kutató, aki különben pályáját, akárcsak az eszményképévé vált Benedek Elek, az ifjúsági sajtóban kezdte el, most a levélgyűjtemény előszavában összegezi mindazt, ami Benedek Elekről anyyunk munkája során a mesemondó Elek apó legendás alakjától a kiegyezéses korszak harcos publicistájáig visszamenőleg, majd időbb, a mi sajátosságaink közé alkalmazkodva, a kisebbségi irodalomszervezőig kiderült. Mindeme előmunkálatok után tavaly már úgy ünnepelethettük a kisbaconi Kazinczy születésének 120. és halálának 50. évfordulóját, hogy kis és vak elskatulyázások helyett teljes jelentőségében, a haladás és művelődés világosságra került összefüggésrendszerében emlékeztünk meg arról, akit búcsúztatásakor Tamási Áron így jellemzett: „Hős volt,

bátor és igaz: ennek a földnek egyetlen szemünk előtti vértanúja, testvére a régieknek, akiket úgy szeretett: Apáczainak, Mikes Kelemennek, Kőrösi Csomának, a keveseknek, az örökké élőknek.“

A nagy félreértés, melyben Benedek Elek valamiféle havasi mítosz hangulatidézőjévé szinesedett el, vagy legfeljebb a múlt század végére eslekyesedett népnemzeti iskola egyik utolsó képviselőjévé osztályozódott, lassan-lassan már az elmúlt évtizedekben felszívódott, hiszen megjelentek a csak mesemondónak hitt író erős kritikai írásai, melyek a következetes népbarát erkölcsiségét szegtezték szembe a Monarchia romlásjelenségeivel, s a közönség ítélszéké elé kerültek — ha elfelejtett regényei még nem is, de legalább — realista elbeszélései, a népsors tragikumát hordozva egy millenáris Magyarország görögtüzes káprázatai közepe. Megtaláltatott a korai eszmekapocs is az idősebb Benedek és az ifjabb Ady éles közírása közt, nem egy mulatságos szövegösszetévesztést tisztázva, s így hovatovább kétségtelenné vált, hogy ezt a végül is sorozatos megbuktatásai után a néphez és a gyermekekhez menekülő író a későbbi új népiség és néprontásig demokrata elődjének kell tekintenünk, és semmi esetre sem egy talajvesztett elvággyakozás idült népieskedőjének.

Most, ime, az 1921 nyarán Erdélybe visszatért s az itthoni szellemi életben munkába álló Benedek Elek egykorú leveleiből igazolást kap az író korabeli élet-revalósága, közügyi valóságsszemlélete, időszzerű alkotóképessége. Egyáltalán nem a konzervatív írói körökhöz, hanem az elsőként új életet alapozó polgári radikálisokhoz csatlakozik, vállalva főúri, tanaras és egyházi személyiségek s egy rongtott közvélemény vadaskodásait is. Ekkor már kivágott a maradiak bűnös tértelenségének és egyidejű értelmiség-kivándoroltatásának boszorkányköréből Kós Károly néppárti kiáltó szava, s a hazatért meseíró a közművelődés fórumán, a *Vasárnap* élén kapcsolódik be a közéletbe. Püspök inti, hová ne tévedjen, de Benedek Elek nem torpan meg. Igaz, hogy új törekvéseket valló, haladó körökben, ahol otthon találja magát, egyáltalán nem egy elvont szalonmodernizmust hirdet, hanem következetes demokráciát, néppel, népért, népben gondolkodva és cselekedve. Így válik fókusszá, az egymással legellentétebb cirkulusok legjobbjait vonva közös nemzetiségi erédővonala. Vele indul, általa teljeseedik s bírja rá a következő nemzedékeket is népi feladatra, tehát konkrétan értelmezett s a polgári haladásnál szélesebb életfelfogásra egy nemzetiségközponú, új közületi gondolkodás, egyként semlegesítve mind a konzervatív, mind a polgári kizárólagosságok klikkszemléletét.

Figyeljük, olvassuk el ezeket a leveleket: forró dróton kapjuk közvetlenül az egykori érverés szívritmusát, s érzékelhetjük azt a logikai kibontakozást, amely szükségképpen vezet el az írók közös irodalmi frontjának kialakításáig, majd a nagy helikoni különrajzás idején annak a székely csoportnak a jelentkezéséig, amelyet a *Korunk* oldalán is figyelem és elismerés fogad.

A nagy erédővonal teljességét majd a következő kötet levelei adhatják meg, Benedek Elek kalákás csoportjának kiszállásaival és országjárásával élesítve a képet, de már 1925-ig terjedően is figyelhetjük az összefogásra és népszolgálatra törekvő irányvonalát. A részletek is fontosak, hiszen az állandó pénzzavarok, honoráriumkérdések és előfizető-elmaradások, szóval az imbolygó üzleti háttér kicsiny dolgai is korjelzőek, s a saját erőből való felkapaszkodás és önmegvalósítások hősiességét idézik fel. Tamási Áron ekkor még New Yorkból panaszolja fel „szeregett Elek bácsi“-jának a maga sorsát, de már onnan is mesét küld az Elek apó szenvedélyes hozzáállásából oly egyetemes feladatot betöltő új gyermeklap, a *Cimbora* számára. „Az ember esik, esik a mélység felé — írja Kisbaconba —, hol igaz örömmel több a fájdalom, de tán valamikor termés is leszen a keserű földön. És abból haszon — ha nem is magunknak, de más jó szíveknek. Ha valamire vetve vagyunk, sírva is elvégezteti velünk a sors, s csak azután mutat csontos ujjával gödröt a földben.“ Biztatás kellett a közben száz meg száz szállal, a leveleiből térképre vetíthető hálózattal a fiatal erdélyi irodalomba beszövdődött szerkesztőnek és szervezőnek.

Lám, a munkatársak! Berde Mária, Csűrös Emília, Gyallay Domokos, Kovács Dezső, Molter Károly, Sipos Domokos, Szentimrei Jenő, Szombati-Szabó István, Tompa László címére kifutott levelek mellett Balázs Ferenc, Borbély István, a még diák Dsida Jenő, Kacsó Sándor, Kós Károly, Ligeti Ernő, Sütő-Nagy László, Nyíró József, idősebb és ifjabb Szemlér Ferenc, Walter Gyula érkező postája keveredik Szabó Zsolt gyűjteményében közös dokumentációba, hogy csak a máig ismertebb neveket ragadjuk ki a sokaságból, s ha külön-külön mérlegeljük a Kisbacon gyűjtölencsében felfénylő személyiségeket, éppen a hovatartozás sokfélesége igazolja Benedek Elek szintetizáló törekvésének közös nevezőjét. Hozzá kell tennünk természetesen, hogy az idő rostáján kevés levél akadt fenn, a mai válogatás így valószínűleg csak esetleges, véletlenszerű maradéokra támaszkodhatott. A gazdag név-

mutató árulja el a maga több mint 300 jelzésével, hogy a fennmaradt kevés levélben is ki mindenki jövő-menő üzenete, a róluk alkotott vélemény, a hozzájuk kapcsolódó dolgok sokfélesége fordul meg.

Benedek Elek elbeszélései, közírása, kritikái, gazdag mesekincse, *Édes anyaföldem!* című kedvelt önéletrajza, naptárai és — tegyük hozzá: elfelejtett — regényei mellett most a tőle indult és hozzá érkezett levelek értéke is hozzájárul az íróról kialakított, de még mindig a nagy monográfiára váró összképhez. Nélkülözhetetlen nyersanyag — nem, több is annál a levelezés műfajisága! Elő forrás, leghűbb tükör, hogy képekkel ékesítsük jelentőségét. Most, igazán csak most kezdünk behatolni a húszas és harmincas évek bensőségébe, mióta Sugár Erzsébet Gaál-levelezésközlése, Marosi Ildikó két kötetnyi helikonista levelesládája, Ritoók János szász—magyar írói levélgűjteménye kezünkben forog, és a tények nyelvére fordítja a nemegyszer változó szelek szárnyán gomolygó irodalomtörténeti elképzeléseket. És még sok van hátra, Benedek Elek levelezésének a közeljövőben várható második kötetén kívül. Ez a levélnyitogatás különben éppen jókor érkezik. A legújabb nemzedékek, az egymásra épült és egymással több ízben ellentétbe is jutott harmas *Forrás*-nemzedék érthető és indokolt szecessziója után új felelősségvállalás és erre való hasznos összefogás ideje jött el, s éppen a legmerészebb kísérletezők érkeztek most oda, hogy múltunk útkereséseit, önösszeszedéseit, célprogramjait újratanulmányozzák, tanulságot merítve a közélet mai vállalása elé.

Mert: éppen a Benedek-levelesláda anyaga s az egész Benedek-jelenség árulja el a legjobban, hogy az írói vállalkozásoknak — minden megközelítési mód, látószög és formai megoldás ilyenségén-olyanságán innen és túl — nemzetiségi adottságaink közt sokszázszoros, igényessé vált olvasótábor erkölcsi magatartásáért kell felelniök, hagyományos értékek megőrzéséért, egyben a korszerű érvényesülésért, a mai fejlődésment ütemébe magyar voltunkban való beállásért, anyanyelv és gondolkodás tisztaságáért, együttélésünkért a román néppel és más nemzetiségekkel közös hazafiságban. Az író mindenkor közönséget keres, s most a hazai magyar nemzetiség szocialista körülmények közt felemelkedő egészét kell megtalálnia. Erthető szóval, olvasmányos hatékonysággal, skálát nyitva a legfiatalabbaktól az öregekig, népközelségben. Úgy, ahogy azt a kisbacioni bölcs művelte és tanította.

B. GAJZÁGÓ ÉVA

Emlékház és hagyományápolás

Benedek Elek utóéletének egyik legszebb eseménye a kisbacioni Emlékház felavatási ünnepsége volt, 1969. május 25-én. Születésének 110. és halálának 40. évfordulóján összesereglett a családi kúriában a vidék lakossága. Balogh Edgár, Bartalis János, Bözödi György és Sütő András jelenlétében emlékháznak nyilvánították azt az írói otthont, amely egykor az irodalmi élet egyik központja volt. A kiállítási termekben összegyűjtötték a kéziratokat, meséskönyveket, folyóiratokat, regényeket és novellákat, a szaktanulmányokat, az Elek apóról készült festményeket, kegytárgyakat, fényképeket.

A kiállítást a sepsiszentgyörgyi múzeum tudományos kollektívája nagy szakértelemmel, hozzáértéssel két szobában rendezte be. A nagy ebédlő termében, ahol még családi színielőadást is rendeztek, most az író életművét mutatják be. A terem bal oldali fala mellett két nagy tárlóban az író leveleit, műveinek kéziratait találhatjuk, középen a meseköteteket. Mellette egy másik tárlóban a szerkesztő Benedek Elekkel ismerkedik meg a látogató. Itt a *Cimbora* áll a középpontban. A gyermekújságok között az „unokák”, az olvasók leveleiből találunk válogatást. A terem jobb sarkában a centenáriumi óta megjelent köteteket tartalmazó tárló áll. Egy kisebbben a fordítások, mellette a szaktanulmányok találhatók.

A másik szobában a kiállítás rendezői az író életét, pályafutását mutatják be. Innen a gyümölcsöskertre és a Cskorra hegyre nyílik kilátás. A dolgozószobában ott áll Benedek Elek egyszerű íróasztala, eredeti felszerelésével, könyvszekrényre, melyben műveinek forrásmunkái láthatók. A falon időrendben sorakoznak a fényképfelvételek: az író néhány portréja, családi képek, végül a temetés fényképe. Ott látjuk az utolsó levél fotókópiáját is, olvasható rajta a félbemaradt mondat: „Fő, hogy dolgozzanak...”